

2008. godina je turbulentna godina. Osim dinamiziranja inflacije snažno je prisutna financijska kriza „uzdrmla“ cjelokupno svjetsko gospodarstvo. Mnogi su se sjetili Velike ekonomske krize iz 29. godine prošloga stoljeća. Gospodarska aktivnost se usporava i ekonomski analitičari predviđaju negativne ili u, najboljem slučaju, nulte stope rasta. Odmah treba reći da usporedba sa 29. godinom prošlog stoljeća nije potpuno točna jer 29. godine država je participirala daleko manje u finalnoj raspodjeli bruto raspoloživog proizvoda.

Povijest kriza je povijest ljudske površnosti (mnogi bi rekli gluposti) i ako igdje vrijedi pravilo da se od povijesti ništa ne nauči tada je to slučaj sa poviješću kriza. Općenito kriza nastupa gubitkom povjerenja na relaciji vjerovnik-dužnik, što znači da su krize u najvećoj mjeri povezane sa kreditnim krizama. I ova današnja ima u sebi snažnu kreditnu komponentu. Financijska industrija se općenito temelji na povjerenju pa otuda i, po mome mišljenju, jedino točna definicija banke glasi: banka je institucija koja se profesionalno bavi kreditom. Pomanjkanje povjerenja znači umanjena mogućnost uzimanja kredita od strane poslovnih banaka. Smanjenje depozita, ako nije usklađena ročna struktura kredita i depozita – što uglavnom nije, rezultira zabrinutošću kreditora poslovnih banaka, dakle, depozitara za sigurnost datih kredita (depozita). U prošlosti su se banke propadale, danas to ne dozvoljava država i garantira pologe štediša u najvećoj mogućoj mjeri kako ne bi panika zavaršila u slomu. I ne samo to. Neoliberalizam kao laissez faire filozofija nestala je preko noći i države investiraju u svoje banke novcem svojih poreznih obveznika. Svjetska kriza rješava se na nacionalnim osnovama tko koliko može i za koji se je način odredio.

U Hrvatskoj su banke u stranom vlasništvu pa država nije morala investirati u banke već je morala pasivno čekati što će učiniti države prema bankama majkama hrvatskih poslovnih banaka. Izgledi da neće doći do problema čine se više nego izglednim. Međutim, osigurali smo kredite tim stranim poslovnim bankama putem Sabora odnosno postali smo garanti prema nacionalnoj štednji u vlasništvu stranih poslovnih banaka poreznim prihodima koje država ubire od hrvatskih građana; mjera je bila više nego nužna. Svojevremeno sam predlagao da se ukine osiguranje štednih uloga poslovnih banaka osim u slučaju nacionalne komercijalne banke koja bi „djelila sudbinu domaćeg gospodarstva“. Nitko od strane vlasti me nije čuo! Prilično tragično – zar ne?

Vratimo se krizi. Desetljećima, od početka sedamdesetih prošlog stoljeća kda su zemlje izvoznice nafte ostvarile značajno povećanje dolarskog prihoda, globalizacija je bila determinirana financijskom integracijom na globalnoj razini. Kapital se je selio iz zemlje u zemlju. Zemlje u tranziciji bile su zanimljivo tržište jer se je imovina u tim zemljama prodavala ispod cijene pa su, prema tome, profiti bili više nego zadovoljavajući. Rast profita ima u potrebu da neprestano rastu kako bi se održala pozitivna očekivanja. Posljedica pozitivnih očekivanja je u sve većem raskoraku između realne i financijske ekonomije. Balon se sve više i više napuhuje. Kada su iscrple mogućnosti financijskog tržišta na red su došle, što je i bilo za očekivati, robe koje kotiraju na robnim burzama. Nafta iz cijele priče nije mogla biti izostavljena. Slijedila ju je hrana kao i sirovine koje u sve većoj mjeri troše brzo rastuća gospodarstva kao što je to Kina, Indija, Brazil, Rusija...

Za razliku od rasta cijena financijske industrije, cijene energije, sirovine i hrana izravno „ulaze“ u realnu ekonomiju što je rezultiralo rastom cijena – inflacijom. Naprosto balon cijena financijske industrije nije se mogao preslikati u balon realne ekonomije. Rast cijena značio je smanjenje očekivanja i privreda se je okrenula „racionalizaciji“. Prvi korak je smanjenje proizvodnje i smanjenje zaposlenosti. Negativna očekivanja u realnom gospodarstvu potom smanjuju očekivanja financijskog tržišta i priča se dinamizira posebice ako se ima u vidu da je kreditno tržište već bilo u krizi temeljem hipotekarnih kredita.

Očekivani odgovor je smanjenje privredne aktivnosti što će rezultirati mnogim problemima i u razvijenim zemljama. Naime, smanjenje profitne marže usporit će se smanjenjem nadnica zaposlenima a tamo gdje to neće iće smanjenjem privredne aktivnosti i dinamiziranjem iste u onim zemljama gdje su uvjeti oplodnje kapitala povoljniji. S druge strane, kriza će rezultirati novom „podjelom karata“ pri čemu će neki biti gubitnici i napustiti privrdnu scenu, a neki dobitnici koji će poslije krize biti još moćniji nego što su to bili prije nje. Kako će se pojedine zemlje ponašati u tim uvjetima ostaje da se vidi. Za male i otvorene zemlje vjerojatno bi bilo najbolje značajno smanjiti poreznu presiju kako pritisak plaća ne bi dodatno usporio ionako nezadovoljavajuću dinamiku privrednog rasta, odnosno otvorio dugoročno bolju perspektivu poduzetnicima. Ovo drugim riječima znači da je nužno da država dijeli sudbinu svojih građana što po visini participacije u društvenom proizvodu nije bilo prisutno do sada.

Kada je riječ o inflaciji u narednom razdoblju objektivno je ne bi trebalo biti ukoliko država svjesno ne posegne za štamparijom.

Dosadašnja priča je bila slijedeća. Pozitivna očekivanja usmjerila su raspoloživu likvidnost u financijska tržišta. I znatan dio štednje je „utopljen“ u financijska tržišta a ne u nove investicije. Preuzimanja drugih tvrtki bio je glavni business. Financijske institucije su takve aktivnosti zdušno pratile. U SAD je rastući deficit (on to uvijek čini) robne razmjene rezultirao ponudom jeftinijih roba nego što su to mogli ponuditi američki proizvođači. Što više i realne investicije američkih investitora krenule su u pravcu zemalja koje su pogodovala investitorima. Jedan od najvećih dobitnika sigurno je Kina.

Realni sektor nije raspolagao rastućom likvidnošću pa je funkcionirao u tvrdom budžetskom ograničenju. I upravo porast cijena nafte, sirovina i hrane morao je rezultirati povećanjem cijena outputa bar u dijelu povećanja cijena inputa. Priča je dodatno usložnjena činjenicom da takvi uvjeti mjenjaju preferenciju likvidnosti između ostalog i zbog zamke likvidnosti.

Hrvatska vjerojatno ipak neće imati značajniju financijsku krizu. Tržište kapitala će značajno oslabiti i euforija koju smo imali godinama i koja je bila podržavana o mnogih institucija više nije u igri. Naime, od 1997. godine do danas CROBEX je rastao po prosječnoj godišnjoj stopi od svega 3,4% što je manje od prinosa što su poslovne banke nudile građanima za dugoročnu štednju. To je pogubno za investitore, s jedne strane, i, s druge strane, dobro za hrvatsko financijsko tržište koje se tako „vratilo“ realnom gospodarstvu. Nije nemoguće da će se cijene dionica i dalje padati. Manje je dobro da stabilnost cijena, niska inflacija, zahtjeva fiksni tečaj kune. Ukoliko izostane financijska podrška u obliku reprogramiranja dugova mogli bi nastati ozbiljni problemi. I bez toga imamo dovoljno problema. Zatvaranje brodogradnje dodatno će smanjiti udio industrije u domaćem proizvodu. Ovom valja pridodati neorganiziranost

poljoprivredne proizvodnje u Hrvatskoj i sasvim izvjesnog smanjenja turističke aktivnosti odnosno potrebnog priliva deviza. Turizam tako, temeljem svjetske gospodarske krize, postaje ograničenije postojeće politike i prestaje biti glavni make up hrvatske privrede. Sve će to biti dodatno „začinjeno“ dodatnim smanjenjem zaposlenosti i samnjenjem ionako malog izvoza u zemlje Europske unije. Problem deficita platne bilance postaje noćna mora o kojoj će se morati voditi daleko više računa nego što je to činjeno do sada.

Gospodarska kriza utjecat će na izmjenu privredne strukture. Na žalost može se očekivati dodatna eutanazija privrednih subjekata kako zbog smanjenih mogućnosti kreditne podrške od strane poslovnih banaka tako i zbog povećanog pritiska konkurencije iz inozemstva. U uvjetima krize nema malog tržišta! U tom je smislu znakovito povezivanje trgovinskih lanaca. Mali poduzetnici u trgovini sa zebnjom očekuju što će se dogoditi ne čineći ništa. Moguće je da će velik broj malih trgovina biti zatvoreno jednako kao što će prestati raditi mnogi mali poduzetnici koji sve teže i teže proizvode i plasiraju ih na sve manjem hrvatskom tržištu.

Ima li izlaza?

Kriza će se kad tad zazvršiti. Drugo je pitanje tko će opstati a tko postati dio armije nezaposlenih. Hrvatska je u uvjetima booma imala snažan deficit trgovačke, platne i proračunske bilance. Danas mora štediti jer računi dolaze na naplatu. I dok razvijene zemlje mogu politikom javnih rashoda dinamizirati privrednu aktivnost odnosno ublažiti učinke krize, Hrvatska kao otvorena zemlja mora se okrenuti štednji. Postojeća filozofija ekonomske politike značajno doprinosi produbljivanju krize i nije realno očekivati da vatrogasne mjere mogu bitnije promijeniti probleme koji se gomilaju.

Promjene koje su nužne valjalo bi odmah započeti u suprotnom stvari bi mogle izmaći kontroli što bi moglo imati neželjenih posljedica u širem smislu. U tom smislu potrebno je promatrati proces reprodukcije kao cjelinu i dio društvene reprodukcije. Ovo znači intervencionizam. Točno. Nije bitno kako se ekonomska politika zove već je bitno da se smanje tenzije koje donosi kriza cjelokupnom društvu.

Koncepcija i strategija razvoja sa primjerenim taktikama i operativnom politikom je nužan iako ne i dostatan korak da bi se smanjile tenzije koje donosi kriza.